

Max op de peuterspeelzaal

Yvonne Leenders en Anneke Elenbaas

Jonge kinderen in risicosituaties kunnen problemen ondervinden in hun ontwikkeling.

Of zij die problemen te boven komen, wordt in belangrijke mate medebepaald door de opstelling en handelwijze van hun leidsters op de peuterspeelzaal en leerkrachten in de onderbouw. Zij kunnen zorgen voor een goede afloop.

In het prentenboek *Max en de toverstenen* wil Marcus Pfister laten zien dat iedereen door zijn handelen invloed heeft op de toekomst van de aarde. Het verhaal kent twee eindes: een slechte afloop en een goede afloop (Pfister, 1997).

Dit artikel gaat over een andere Max, een opvallende peuter van drieënhalf jaar. Hij is anders dan veel andere peuters, gedraagt zich vaak onvoorspelbaar en speelt zelden echt samen met de andere kinderen van de speelzaal. Ook de schoolloopbaan van deze Max kan zich in twee richtingen ontwikkelen: in een goede richting en een slechte richting. Een belangrijke invloed is weggelegd voor zijn leidsters en toekomstige leerkrachten in het begin van zijn schoolcarrière. Voor hen (en voor Max) is dit artikel geschreven.

Van peuterspeelzaal naar basisschool

Ontwikkeling kenmerkt zich door schommelingen en verloopt cyclisch, met afwisselende perioden van stabiliteit, instabiliteit en groei. Maar of de ontwikkeling ook optimaal verloopt, is voor een belangrijk deel afhankelijk van de omgeving waarin een kind opgroeit, met daarbinnen de direct betrokken volwassenen. Ouders, peuterleidsters, leerkrachten in het basisonderwijs, medische-, orthopedagogische- en onderwijspecialisten... allemaal proberen

zij optimale condities te scheppen voor de ontwikkeling van kinderen. Dit doen zij door een kind aandacht te geven, spel te stimuleren, ondersteuning en begeleiding te bieden in de context waarin een kind opgroeit. En vooral als er sprake is van onderlinge afstemming en goede samenwerking tussen deze betrokken partijen, is de kans op continuïteit in de ontwikkeling, de opvoeding en het onderwijs groot.

Leidster en leerkrachten geven dit vorm door met elkaar in gesprek te gaan en op deze wijze te zorgen voor een goede overdracht van gegevens over de ontwikkeling van een kind.

Het realiseren van informatieoverdracht over het proces van onderwijs en specifieke begeleiding maakt het mogelijk een doorgaande lijn in de ontwikkeling te realiseren. Dit is essentieel voor kinderen met specifieke ondersteuningsbehoeften.

In dit artikel staan de voorbereidingen in de peuterspeelzaal op de overgang naar de basisschoolperiode en een goede overdracht tussen peuterspeelzaal en ontvangende basisschool centraal.

Ontwikkeling in de peuterperiode

Tijdens het kennismakingsgesprek vertellen de ouders van Max aan de locatie-manager van speelzaal 't Tonneke dat de ontwikkeling van hun zoon goed is verlopen. De arts op het consultatiebureau heeft ook geen bijzonderheden ontdekt. Max is echter wel opvallend rustig en afwachtend, maar dat hoort eigenlijk wel bij zijn aard. 'Hij heeft een aardje naar zijn vaartje,' vertelt moeder opgewekt. 'Altijd eerst de kat uit de boom kijken en dan pas overstag gaan, daar herken je vader en zoon aan.'

Dat ontdekt leidster José ook al snel, want Max is niet echt in beweging te krijgen op de speelzaal. José onderneemt allerlei initiatieven om Max tot spelen te krijgen, helaas met gering succes. Gedurende het eerste jaar maakt José zich er

nog niet zo veel zorgen over. Maar in het tweede jaar op de speelzaal, met het vooruitzicht op de overgang naar een basisschool, verandert dit. Het begint José op te vallen dat Max niet echt meegroeit in zijn taalontwikkeling. Hij spreekt weinig en worstelt enorm om uit zijn woorden te komen en zijn behoefte duidelijk te maken. Max komt ook nauwelijks tot echt spelen. Hij speelt altijd in de bouwhoek en kom slechts tot het stapelen van blokjes of rijtjes maken van blokjes. Hij richt zich daarbij alleen op het spel van de andere kinderen.

Over het algemeen zijn peuters kleine onderzoekers die continu uitkijken naar nieuwe uitdagingen. Met grote ogen observeren zij hun omgeving en bootsen het gedrag na van ouders en andere volwassenen waarmee zij in contact komen. De een fanatiek en onstuimig, de ander rustig en ingetogen, maar peuters leren wel actief alleen of samen met leeftijdsgenootjes en genieten volop. Niet alle kinderen doorlopen echter zo hun peuterperiode.

Voor kinderen als Max zal de ontwikkeling aanzienlijk gunstiger verlopen als zij vertrouwen opbouwen in eigen kunnen en in volwassenen om hen heen. In de voorschoolse periode spelen peuterleidsters daarin een belangrijke rol. Wanneer zorgelijke ontwikkelingssignalen vroegtijdig worden opgemerkt door de omgeving en ook een vervolg krijgen in de vorm van een adequate aanpak, zullen kwetsbare kinderen daarvan profiteren. Dit vraagt dan ook om een scherp beeld van de ondersteuningsbehoeften van een kind. In de voorschoolse periode hangt hierbij veel af van het professioneel handelen van leidsters. Peuters zijn nog niet zo in staat om hun behoeften altijd helder te uiten of te verwoorden. Dit betekent dat leidsters sterk moeten putten uit ervaringen en kennis over het ontwikkelingsproces op jonge leeftijd, mogelijke ontwikkelingsproblemen en de uitingsvormen van deze problemen op jonge leeftijd.

Max op de peuterspeelzaal

We schetsen eerst een minder gunstig verloop van het verhaal.

José geeft Max tijdens de eerste maanden van zijn speelzaalbezoek veel aandacht. Ze is van mening dat hij inmiddels wel gewend is en ook zijn eigen weg wel vindt op de speelzaal. Ze ziet dat Max weinig contact heeft met andere kinderen, maar denkt dat dit bij zijn karakter past. José merkt dat de taalontwikkeling van Max moeizaam en traag verloopt, maar ze vindt het te vroeg om hier gericht aandacht aan te besteden. Het valt haar op dat Max de laatste tijd niet meer naar buiten wil om te spelen en dat hij op het speelplein altijd in zijn eentje op het fietskarretje zit. 'Hij speelt gewoon niet graag

met andere kinderen. En als hij contact zoekt met anderen lijkt het altijd tot conflicten te leiden!

Nu een gunstig verloop van het verhaal. José bespreekt de ontwikkeling van Max met de ouders. Met enige ondersteuning van de zorgcoördinator maakt zij een plan van aanpak om de betrokkenheid van Max te verhogen, zijn spel te stimuleren en het contact en het samenspelen met de andere kinderen beter op gang te krijgen. Dit betekent dat ze onder andere de volgende activiteiten in het plan heeft opgenomen:

- **Specifieke taalstimulering aan de hand van werken met prentenboeken en vertelplaten.**
- **Gesprekjes voeren over wat hij leuk vindt om te doen en hiervoor activiteiten opnemen in het aanbod.**
- **Helpen bij het maken van een keuze door uitleg wat Max op de verschillende plekken kan gaan doen.**
- **Begeleiding tijdens het spelen door het zelf mee spelen.**
- **Max helpen, door een handpop, met het contact maken met andere kinderen en sterker aansturen en begeleiden van samenspel.**

De aanpak waar José voor kiest sluit aan op de ondersteuningsbehoeften van Max, want al vlot na het nemen van de eerste initiatieven lijkt Max zich vrijer te voelen op de speelzaal. Daarmee beginnen contacten met de andere kinderen, en dus ook de taalontwikkeling, op gang te komen.

Dit zijn twee denkbare scenario's. In het eerste scenario ontbreekt een goed advies voor de ontvangende leerkracht, die nu onvoldoende aanknopingspunten krijgt voor de begeleiding van Max. Daardoor komt adequate begeleiding te laat op gang en kan de ontwikkeling van Max mogelijk stagneren. In de situatie van Max kiezen we voor het tweede scenario. Zijn leidster heeft geleerd gericht naar de kinderen in haar groep te kijken om zich een beeld te vormen van het ontwikkelingsverloop van ieder kind. Bij het observeren van Max heeft ze allerlei signalen opgevangen: hij heeft speciale behoefte aan intensief contact, maar heeft daarbij

ondersteuning nodig om zich te handhaven op de speelzaal, contacten te leggen met haar en de andere kinderen, en gewoon lekker te spelen en te leren. Deze signalen vertaalt de leidster in haar handelen.

Wanneer het eigen handelen in relatie wordt gebracht met ondersteuningsbehoeften van een kind, betekent dit dat de leidster continu bezig is met de vraag wat een kind nodig heeft om de volgende stap in zijn ontwikkeling te kunnen zetten. Het gaat dus niet om vragen als: 'Wat is er mis met dit kind?' maar om vragen zoals: 'Hoe kan ik mijn aanpak en begeleiding afstemmen op datgene wat dit kind nodig heeft?'

Observaties richten zich dan vooral op het zien, onderzoeken en benoemen van concrete ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen en de condities waaronder die ontwikkeling het beste kan plaatsvinden:

- 1 Wat zijn opvallende uitingen van het kind?
- 2 Hoe beweegt het kind zich in de groep?
- 3 Hoe zijn de contacten met de andere kinderen?
- 4 Hoe is de relatie met de leidster?
- 5 Hoe reageert het kind op het aanbod?
- 6 Welke activiteiten en acties van de leidster zorgen voor impulsen in de ontwikkeling en welke misschien zelfs niet?
- 7 Wat betekent dit voor het handelen van de leidster?
- 8 Hoe kunnen de ouders hierbij betrokken worden en een bijdrage leveren?

Voor de leidster staan in haar omgang met jonge kinderen, en met name jonge kinderen in risicosituaties, de volgende kwaliteiten centraal (Riksen Walraven, 1994):

- **Emotioneel ondersteunen.** Volwassenen kunnen kinderen emotionele ondersteuning geven door op verschillende manieren contact met hen aan te gaan, hen waar nodig te troosten en betrokkenheid te tonen.
- **Respect hebben voor de autonomie van het kind.** Het is belangrijk dat volwassenen kinderen respecteren en ruimte geven, waardoor zij succeservaringen opdoen.
- **Structuur bieden.** In hun ontdekkingsdrang hebben kinderen sterke behoefte

aan duidelijkheid, aan voorspelbaarheid in ruimte en tijd. Ze willen weten waar ze aan toe zijn, wat er gaat gebeuren, wat mag en wat niet mag. Door het stellen van duidelijke regels en afspraken leert het kind zijn grenzen kennen.

- **Goede informatie en uitleg geven.** Om greep te krijgen op de wereld heeft een kind informatie en uitleg nodig. De informatie moet aansluiten bij de behoefte, de belevingswereld, de aandacht en het ontwikkelingsniveau van het kind.

Als het goed is komen deze kwaliteiten ook tot uitdrukking in het handelen van de leidster, de inrichting van de speel- leeromgeving en de invulling van het activiteiten aanbod.

Leeromgeving en activiteiten aanbod

Met name voor jonge kinderen is het belangrijk dat zij zich breed kunnen ontwikkelen. Dit betekent dat de leidster activiteiten aanbiedt waarbij meer dan één ontwikkelingsaspect wordt geprikkeld. Afhankelijk van de situatie en de inbreng van de kinderen kan de leidster dan een bepaald ontwikkelingsaspect, bijvoorbeeld de rekenwiskundige ontwikkeling of woordenschatontwikkeling, een accent geven. De persoonlijke zingeving van cultuuraspecten staat hierbij centraal (Van Oers, Janssen-Vos en Schiferli, 2002). Het is belangrijk dat de leidster de eigen interesses en mogelijkheden van de kinderen in haar groep als uitgangspunt neemt en zich niet in overdaad laat leiden door volledig uitgewerkte programma's die de eigen inbreng van kinderen sterk indammen.

De inrichting van de speelzaal is uitnodigend en ontlokt onderlinge communicatie tussen de kinderen.

De leidster helpt Max een aantal weken bij het opstarten van het spelen en werken; hij weet inmiddels prima de weg en maakt ook duidelijk kenbaar wat hij het liefste wil doen. Max vindt vooral de muurkrant interessant en bedenkt van alles om op dit bord te kunnen prikken. José heeft daarmee een mooie ingang om met hem in gesprek te

gaan, alleen of samen met de andere kinderen.

Zowel José als de ouders van Max constateren dat Max een flinke sprong in zijn ontwikkeling maakt. Voorwaarde is echter wel dat hij zich veilig voelt en extra aandacht en ondersteuning krijgt van José. De leidster en de ouders van Max hebben er wel vertrouwen in dat de overgang naar de basisschool gaat lukken.

De rapportage

Eén van de knelpunten bij zeer jonge kinderen in risicosituaties bij hun start in de kleutergroep, is het ontbreken van informatie over het ontwikkelingsverloop van het kind in de voorschoolse periode. Het gaat hierbij om specifieke informatie over de ervaringen van de ouders in hun omgang met het kind in de opvoeding en ook de contacten die zij vanuit eigen zorgen of op advies van het consultatiebureau hebben gelegd met specialisten. Bovendien worden leerkrachten onvoldoende op de hoogte gesteld van de aanpak die binnen kinderopvangcentra is gevolgd om de ontwikkeling van het jonge risicokind (extra) impulsen te geven. Juist deze informatie voorkomt dat leerkrachten zelf (opnieuw) moeten ontdekken welke belemmeringen er zijn in de ontwikkeling van een kind, wat mogelijke oorzaken zijn en vooral ook welke aanpak heeft geleid tot succes (of misschien het tegenovergestelde). Het is van belang dat tegen het einde van

In het februarinummer van dit tijdschrift verscheen het eerste artikel uit een serie van vier over de 1-Zorgroute. Daarin wordt uitgelegd waarom het belangrijk is dat leidsters en leerkrachten de onderwijsbehoeften van jonge (risico)kinderen begrijpen, om op basis daarvan adequaat te kunnen reageren met gerichte ondersteuning.

Dit tweede artikel illustreert een handelingsgerichte werkwijze die gebaseerd is op het draaiboek *In zeven stappen naar het basisonderwijs*. Dit draaiboek is door KPC Groep Den Bosch in opdracht van WSNS+ ontwikkeld, als handreiking voor peuterspeelzalen of kinderdagverblijven om de overgang van peuters in risicosituaties zo vloeiend mogelijk te laten verlopen.

de peuterspeelzaalperiode de ontvangende leerkracht in het basisonderwijs voldoende houvast krijgt om verder vorm te geven aan handelingsgericht werken, vanaf de eerste dag van het schoolbezoek.

Dit vraagt om een rapportage, waarin de volgende aspecten van de speelzaalperiode worden beschreven:

- De wijze waarop de ontwikkeling van een kind is gevolgd en hoe relevante gegevens over de ontwikkeling zijn verzameld.
- Beschrijvingen van (mogelijke) stagnatie, voorzien van datum en met een kort bericht van de situatie(s) waarin de signalen tot uiting kwamen.
- Vastgestelde pedagogische- en ondersteuningsbehoeften van een kind.
- Initiatieven die de leidster heeft ondernomen.
- De reacties van het kind op de genomen initiatieven.
- Invulling en verloop van communicatie en omgang met de ouders.
- Informatie over uitgevoerde onderzoeken, bijvoorbeeld in het kader van medische indicatie.
- Mogelijke betrokkenheid van jeugdzorginstellingen.

Het beschrijven van de signalen en de handelingen van de leidster met de effecten ervan op de ontwikkeling van het kind, vormen een belangrijke kern in het overdrachtsformulier. Maar daarnaast biedt dit formulier ook ruimte aan de leidster voor specifiek advies voor de ontvangende leerkracht, bijvoorbeeld waar zij op moet letten en hoe te handelen.

In mei zijn de ouders van Max, leidster José, de leerkracht van groep 1 en de intern begeleider van de nieuwe school bij elkaar gekomen. Tijdens dit gesprek vertelt José over de ontwikkelingssignalen die ze heeft opgevangen gedurende de speelzaalperiode en hoe ze, in samspraak met de ouders, hiermee aan de gang is gegaan. Gezamenlijk wordt de overdrachtsrapportage doorgelopen en waar nodig geeft José een toelichting. Het gesprek blijkt succesvol: de ouders van Max hebben het gevoel dat Max vanaf de eerste dag, gericht en adequaat is

begeleid. De leerkrachten zijn blij omdat een periode van onduidelijkheid wordt voorkomen. José vindt het fijn dat haar inspanningen serieus worden genomen en de school erop voort kan borduren. En Max? Hij merkt weinig van deze voorbereidingen en ervaart de overgang van de peuterspeelzaal naar de basisschool slechts als leuk, spannend maar prima te overbruggen.

Yvonne Leenders en Anneke Elenbaas zijn verbonden aan de KPC Groep te 's Hertogenbosch.

Literatuur

- Aalsvoort, G.M. van der, Y. Leenders (2004), *Handelingsgericht werken met jonge risicokinderen*. Bekadidact, Baarn.
- Bouman, K., (e.a.) (2006), *Keuzewijzer WSNS+ projecten handelingsgericht werken*. WSNS+, Woerden.
- Elenbaas, A., Y. Leenders (2007), *In zeven stappen naar de basisschool*. KPC groep, 's Hertogenbosch.
- Elenbaas, A., B. Kenter, Y. Leenders (2004), *Handelingsgerichte diagnostiek voor jonge kinderen in risicosituaties, draaiboek voor scholen*. WSNS+ publicatie. KPC Groep, 's Hertogenbosch.
- Elenbaas A., Y. Leenders (2005), *Handelingsgerichte diagnostiek voor jonge kinderen in risicosituaties, draaiboek voor extern begeleiders*. WSNS+ publicatie. KPC Groep, 's Hertogenbosch.
- Leenders, Y., A. Elenbaas (2007), *Op weg naar een betere zorgstructuur*. In: *De wereld van het jonge kind*, februarinummer.
- Oers, B. van, F. Janssen-Vos, T. Schiferli (2002), *Jonge kinderen in risicosituaties; enkele bijdragen vanuit de ontwikkelingsgerichte pedagogiek aan theorie en praktijk*. APS/Academie voor Ontwikkelingsgericht onderwijs, Utrecht.
- Pfister, M. (1997), *Max en de toverstenen, een verhaal met een goed en een slecht einde*. Uitgeverij De Vier Windstreken.
- Riksen Walraven, M. (1994). *Instapje. Ontwikkeling en evaluatie van een thuisstimuleringsprogramma voor Surinaamse opvoeders met een kind van één jaar*. Ministerie van WVC en Katholieke Universiteit Nijmegen, Rijswijk.